

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

УДК 94(477) «17»

Анатолій Іваненко
(Київ)

«...И ЦАРСКОЕ ВЕЛИЧЕСТВО ВЪ УМАНЬ ВОЕВОДУ ПОШЛЕТЪ» (ДО ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МОСКОВСЬКИХ ГАРНІЗОНІВ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ)

На основі опублікованих та архівних джерел розглядається проблема запровадження царським урядом військових гарнізонів у містах Правобережної України після укладення московсько-українського договору 1659 р. Всупереч положенням договору московський уряд намагався розмістити свої військові контингенти не тільки у Брацлаві та Умані, а й в ще одному стратегічно важливому місті Правобережжя – Білій Церкві. Проте перетворити їх у штатні гарнізони на чолі з «городовими» воєводами царату так не і вдалося. Експансіоністським планам Москви завадив спротив українського населення, а також загострення військового протистояння з Річчю Посполитою.

***Ключові слова:** Правобережна Україна, московський уряд, воєводи, військові гарнізони.*

Незважаючи на наявність у вітчизняній та зарубіжній історіографії значної кількості напрацювань, присвячених українсько-московським відносинам другої половини XVII ст., проблема московської військової присутності на теренах Українського Гетьманату як складової експансіоністської політики царизму залишається і до сьогоднішнього дня недостатньо дослідженою. У новітніх наукових напрацюваннях вітчизняних дослідників Віктора Горобця [5, 6], Валерія Смолія та Валерія Степанкова [15], Володимира Борисенка [4], Тараса Чухліба [16] та багатьох інших визначені концептуальні підходи до висвітлення тієї ролі, яку відіграли військові гарнізони у політиці московського царизму, спрямованої на ліквідацію козацької державності. Разом з тим, досліджень, які б більш детально висвітлювали процес запровадження та функціонування московських залог в українських містах поки що бракує. Тому метою даної наукової розвідки є спроба хоча б частково заповнити одну із таких лакун, розглянувши проблему реалізації московським урядом положень угоди 1659 р. стосовно розміщення військових гарнізонів в українських містах Правобережжя. Звернення до теми військово-політичної експансії Московського царства на українські землі є як ніколи актуальним у нинішніх умовах, коли сусідня держава, так і не погамувавши свої імперські амбіції, в черговий раз вдалася до прямої збройної агресії проти України.

Згода на розміщення царських військових гарнізонів на чолі з воєводами у п'яти «знатныхъ» містах Українського Гетьманату була однією з найбільш суттєвих поступок Москві гетьманського уряду Юрія Хмельницького під час підписання українсько-московського договору 1659 р. Однак, якщо у трьох лівобережних центрах – Переяславі, Ніжині та Чернігові царські залоги були розташовані головнокомандуючим московським військом Олексієм Трубецьким ще у вересні 1659 р. і Переяславська угода лише зафіксувала фактичне їх там перебування [8, с. 17-18], то у правобережних містах Брацлаві і Умані уряду Олексія Михайловича ще належало їх запровадити.

У грудні 1659 р. козацьке посольство на чолі з полковником Андрієм Одинцем відправилося до Москви добиватися відміни найбільш одіозних статей договору, у тому числі і статті про розміщення гарнізонів, проте цар та бояри категорично відмовилися щось змінювати у «Переяславскихъ нынешнихъ новыхъ статьяхъ». Не знайшла відгуку у кремлівських палатах і пропозиція українського посольства терміново надіслати всі наявні у Києві (тут гарнізон перебував з 1654 р. – авт.), Переяславі, Чернігові та Ніжині московські війська на Правобережжя для протидії польсько-татарським силам [2, т. V, № 2, с. 6]. 20 січня 1660 р. (тут і надалі дати подаються за старим стилем – авт.) у ході прощальної аудієнції в Посольському приказі, гетьманські посланці окремо підняли питання про перебування воєводи в Умані. Найімовірніше, цим самим українська сторона ще раз спробувала перевести московські плани з розміщення гарнізонів у практичну площину захисту Правобережжя від наступу військ Речі Посполитої та союзного їй Кримського ханату. У відповідь прозвучали запевнення, що «...впредь, какъ время будетъ, и царское величество въ Умань воеводу пошлетъ» [2, т. V, № 3, с. 8].

Те, що уряд Олексія Михайловича не збирався відмовлятися від планів насадження своїх гарнізонів на правобічній стороні Дніпра підтверджувалося фактами збору московськими царедворцями інформації про економічне становище м. Брацлава. Так, у прибулого до Москви київського полковника Василя Дворецького бояри прискіпливо вивідували відомості про фортифікаційно-оборонні споруди міста, а також про господарське становище навколишньої округи [14, арк. 162-163]. Зацікавленість Москви економічним потенціалом краю пояснювалася тим, що Переяславська угода частково перекладала матеріальне утримання гарнізонів на українське населення, зокрема стаття 5 договору дозволяла «... въ Кіеве и въ Чернигове и въ Брянсловле владеть воеводамъ маестностями теми, которые приналежали

къ темъ воеводствамъ преже сего» [2, т. IV, №115, с. 266], тобто тих, які раніше надавалися на утримання польських воєвод [10, с. 168].

Реалізація задуманої у Москві програми запровадження гарнізонів на Правобережжі покладалася на київського воєводу і очільника царської військової адміністрації в Україні Василя Шереметьєва. Згідно царського наказу головний воєвода мав виділити частину ратників зі складу київського гарнізону і на чолі з одним із молодших воєвод відправити їх до Брацлава. Визначення чисельності майбутньої залоги було полишене на розсуд Шереметьєва, однак вона мала бути доволі значною – «тысячь две или три или больше» [14, арк. 162-163]. Про надзвичайну увагу до цієї проблеми зі сторони московського уряду свідчили і рекомендації В. Шереметьєву особисто відвідати Брацлав для ознайомлення із тамтешньою ситуацією.

Звертає на себе увагу і те, що московський уряд у якості осередку військового гарнізону поруч із Брацлавом визначив також місто Білу Церкву. У середині грудня 1659 р. Шереметьєву був відправлений указ, в якому цар наполягав, щоб «...ныне Киевскими людьми занять Брянславль и Беляя Церковь, по разсмотренью» [2, т. VII, №103, с. 316], а натомість обіцяв весною поповнити київський гарнізон 3-4-ма тисячами піхотинців. В указі Шереметьєву ще раз наголошувалось, що всі гарнізони, включаючи правобережні Білу Церкву та Брацлав належало «ведать ему боярину и воеводе» [2, т. VII, №103, с. 317].

Нічого дивного у прагненні московських урядових кіл забезпечити контроль над стратегічно важливим містом Правобережної України, звісно, не було. Ще на початку серпня 1659 р. коронний обозний Анджей Потоцький у листі до короля висловлював занепокоєння, що у разі відведення польських військ від Білої Церкви, місто може опинитися в руках противника [12, № LXXVII, с. 338]. Крайнє здивування викликає зовсім інше: у царському наказі стосовно розміщення гарнізону у Білій Церкві, вказувалося, що це має бути здійснено «*по договору*» (виділено мною. – А.І.), хоч насправді Переяславська угода 1659 р. нічого подібного не передбачала.

Все ж на кінець року побоювання польського воєначальника справдилися. Потерпівши у кінці листопада поразку від переважаючих сил В. Шереметьєва під містом Хмільником [12, №LXXXVIII, с. 394-395], польське військо, очолюване коронним гетьманом Станіславом Потоцьким і коронним обозним Анджеєм Потоцьким, а також козацькі загони екс-гетьмана Івана Виговського змушені були відступити [18, т. 2, с. 35], а вже у грудні І. Виговський повідомляв королю, що Шереметьєв залишив на

Правобережжі воєводу Григорія Козловського, який «...стоитъ съ десятию тысячами въ Белой Церкви» [12, №ХСІ, с. 412].

Відразу зауважимо, що дані про 10-тисячне військо московського воєводи були істотно перебільшені. Розпис, поданий воєводою для отримання ратниками грошового жалування засвідчує, що на початок 1660 р. у полку Козловського нараховувалося лише 2912 вояків [1, №65, с. 71]. Вказані кошти, надіслані із Розрядного приказу, мали бути виплачені воякам Козловського у таких розмірах: «...дворяномъ и рейтаромъ и мурзамъ по 15 руб., казакомъ и драгуномъ и татаромъ по 10 руб., салдатомъ, и стрельцомъ по 6 руб. человеку» [1, №65, с. 71]. Ці дані дозволяють зробити висновок, що воєводський полк включав у себе як традиційні для Московської держави служилі і помісні формування (дворяни, козаки, стрільці), так і підрозділи, притаманні так званим «полкам нового ладу», зорганізованим за європейськими зразками (рейтари, драгуни, солдати).

Що стосується особистості стольника і воєводи, князя Г. Козловського, то відомо, що з осені 1658 р. він проводив каральну експедицію проти козацьких військ «изменника» Івана Нечая на території Білорусі [7, с. 418-419, 896-907], однак через конфлікти з головним воєводою [7, с. 906-907] весною наступного року був відкликаний до Москви. Згодом він був перекинутий на «український фронт» і у вересні 1659 р. направлений О. Трубецьким на чолі згаданого полку у розпорядження В. Шереметьєва [2, т. IV, №115, с. 253].

Втім, перебування Г. Козловського у Білій Церкві було недовготривалим. Вже 14 лютого 1660 р. він отримав від головного воєводи наказ передислокуватися зі своїм полком до Умані. Причиною цього стали наполегливі вимоги наказного гетьмана і уманського полковника Михайла Ханенка надіслати йому підмогу у зв'язку з наступом коронних військ, татар та загонів І. Виговського на місто Могилів (нинішнє м. Могилів-Подільський). Київський воєвода доповідав царю, що наказний гетьман погрожував у випадку, коли «...не будутъ твои в. г. ратные люди къ нему, и онъ де безъ твоихъ в. г. ратныхъ людей подъ Могилевъ не поидеть, воротитца и в Умони запретца» [2, т. VII, №104, с. 318]. Саме по цій причині В. Шереметьєву довелося відправити до Умані полк Козловського. Оскільки певна частина ратників була залишена у Білій Церкві, то Шереметьєв віддав наказ посилити полк трьома ротами рейтар, виділеними з полку Ф. Зикова [2, т. VII, №104, с. 318].

Перед Козловським ставилося завдання «...подъ Браславль и подъ ... украинные Черкаские города приходит и воевать Полякомъ и Татаромъ не

дать» [2, т. VII, №104, с. 318]. Тож, прибувши до Умані 19 лютого та ознайомившись із відомостями, надісланими козацькими полковниками, він вирушив у район військових дій. Щоправда, брати безпосередню участь у бойових діях царський воєвода та його вояки не поспішали. Зупинившись у містечку Кубличі, розташованому неподалік Ладижина та Брацлава [2, т. VII, №104, с. 318], Козловський та його підлеглі лише спостерігали за розвитком подій. Російська дослідниця Тетяна Яковлева звертає увагу на повну відсутність у польських джерелах відомостей про активні дії московських вояків, хоча підкреслювати чисельну перевагу ворога було б вигідно польським авторам [17, с. 58]. Тогочасні відписки Шереметьєва до Москви теж не містять звичних реляцій про перемоги «русского оружия». Отож, козацьким полковникам Євстафію Гоголю та Кирилу Андрієву довелося обороняти Могилів самостійно, а князь Козловський, дочекавшись відступу противника, так і «не обнаживъ меча», у кінці лютого повернувся до Умані [2, т. VII, №104, с. 318-319].

Достеменно невідомо чи воєвода та його ратники були розквартировані у самому місті чи за його межами. Із відписки Г. Козловського та М. Ханенка воєводі Шереметьєву про напад татар у кінці квітня дізнаємося, що деякі підрозділи були розосереджені у навколишніх населених пунктах «для обереганья отъ приходу воинскихъ людей» [1, №93, с. 92], зокрема у селі Псарівка разом із козаками Уманського полку стояла сотня стрілецького голови Ф. Климова, а також севські козаки. У свій час Микола Костомаров висловлював думку, що воєвода Козловський «...сь своей ратью стоялъ подъ Уманью» [10, с. 185].

У будь-якому разі перебування Козловського та його військовиків на Уманщині не обходилися без ускладнень і конфліктів з місцевим козацтвом та гетьманською владою. Так, 12 червня 1660 р. воєвода скаржився В. Шереметьєву, що уманський полковник М. Ханенко, посилаючись на заборону гетьмана Ю. Хмельницького, відмовився надсилати йому полонених татарських «языковъ» [1, №106, с. 101-102]. Безумовно, цей інцидент не був випадковістю, а свідчив про наростання протиріч між воєводою та представниками гетьманської адміністрації. Спроби запровадження в українських містах інституту воєводства та повсюдне втручання воєвод у «войсковые права и вольности» козацтва цілком закономірно викликали спротив козацької адміністрації, що особливо відчувалося у середовищі державницькі налаштованої правобережної старшини. Про зростаючий опір натиску московської воячини на Правобережжі повідомляв М. Ханенко у своєму листі волинському

каштеляну Станіславу-Казимиру Беневському. Полковник підкреслював, що царські вояки «...на міста гвалтом напірають, але їх козаки гвалтом пускати не хочуть» [20, s. 628].

Напружені стосунки між правобережним козацтвом та «государевими людьми» не були секретом і для очільника московської адміністрації В. Шереметьєва. Як свідчать документи Приказу Таємних справ, під час його консультацій з переяславським полковником Тимофієм Цицюрою у кінці травня 1660 р. останній заявляв про можливість антимосковських виступів серед правобережних козацьких полків та відзначав, що у такому разі «...князю Козловському съ ратными людьми изъ Умани надобно отступить в Киевъ, и стоятъ всемъ вместе» [13, арк. 111]. Сам головний воєвода теж визнавав наявність стійких антимосковських настроїв у жителів Правобережжя. У своїй відписці до Москви він повідомляв, що дворянин, відправлений до Брацлава приводити населення до присяги, «...въ Киевъ не бываль и вести про него нетъ» [9, арк. 5], а також застерігав, що «Малымъ государевымъ ратнымъ людемъ въ Брясловле быть нельзя, потому что какъ придутъ ляхи, и ихъ брясловцы выдадутъ ляхамъ» [9, арк. 5]. Не сподівався царський боярин і на те, що правобережне населення буде забезпечувати майбутній гарнізон продуктами харчування, а тому відправив до Брацлава стряпчого А. Лаврова, який мав вияснити можливість перебування ратників у місті на своїх власних продуктових запасах та кінських кормах [9, арк. 5].

Вочевидь, саме вороже налаштування правобережного населення, і, насамперед, козацтва, спонукало воєводу Г. Козловського відмовляти Шереметьєва від наступальної тактики у розпочатій у серпні 1660 р. військовій кампанії проти Речі Посполитої. У ході воєнної наради у Котельві Козловський ратував за проведення бойових дій під захистом оборонних укріплень українських міст-фортець, контрольованих царськими гарнізонами [3, с. 318-319; 19, s. 82].

Втім, призначений головнокомандуючим московсько-українськими військами, В. Шереметьєв зовсім не збирався відмовлятися від визначеної царем та боярами стратегії, яка зводилася до того, щоб «...не дать недругу войти въ свои города, чтобъ его встретить въ его земле» [3, с. 270]. Ще перед початком походу боярин Шереметьєв похвалявся: «...всю Полщу оберну въ пепель, и самого Короля въ сребрнихъ кайданахъ представлю Государу моему» [11, с. 13] (багато дослідників сприймали ці слова за вимисел літописця, однак, як бачимо, і у ХХІ ст. із РФ продовжують звучати погрози, зокрема про «радиоактивный пепел» – авт.).

Що стосується полку Г. Козловського, то спочатку Шереметьєв не планував залучати його до походу «подъ польские города». Згідно його наказу, датованого червнем 1660 р., Козловський мав «...сь своимъ полкомъ въ то время для приходу татарского быть въ Умани» [13, арк. 94-123]. Окрім того, у липні Шереметьєв звертався до царя з проханням не відкликати ратників з Білої Церкви та забезпечити їх жалуванням. За словами воєводи це було необхідно «...гетману и всемъ полковникамъ, которые в. г. верно служатъ» [9, арк. 6]. Вочевидь, таким чином глава московської адміністрації намагався підтримувати серед правобережного козацтва та міщанства ілюзію значної московської військової присутності в регіоні.

Крім Умані та Білої Церкви, царські підрозділи були розквартировані також в деяких правобережних містечках поблизу Києва. Це зумовлювалося, в першу чергу, проблемою утримання значних військових контингентів, які зосередились в Києві напередодні запланованого походу. Так, до Мотовилівки та Фастова «...для конскихъ кормовъ и для тесноты» передислокували рейтарський полк Ф. Зикова, а рейтарський полк Я. Фонгевена розмістили у Ржищеві [9, арк. 6].

З початком воєнної виправи армії Шереметьєва, його плани стосовно полку Козловського змінилися, а тому, воєвода зі своїми ратниками рушив на з'єднання з основними силами. 14 серпня 1660 р. посланці Ю. Хмельницького, які прибули до Москви, свідчили у Посольському приказі, що «...Князь Григорей де Козловской съ государевыми ратными людьми пошелъ изъ Умони въ сходы къ боярину къ Василью Борисовичю» [2, т. V, № 14, с. 28]. 25 серпня під Котельнею полк Козловського приєднався до В. Шереметьєва [3, с. 300], щоправда це не врятувало армію «храбраго и безстрашнаго архистратига Божія» від катастрофічної поразки під Чудновом.

Таким чином, підсумовуючи все вище викладене, можна дійти висновку, що московському уряду так і не вдалося у повній мірі скористатися брутально нав'язаними козацько-гетьманській державі умовами Переяславської угоди 1659 р. стосовно розміщення військових гарнізонів у двох правобережних українських центрах. Перебування ж полку Г. Козловського у Білій Церкві, а потім в Умані, на нашу думку, не слід розглядати як функціонування там штатних гарнізонів, а самого Козловського вважати повноцінним «городовим» воєводою цих міст. Відсутність урядових призначень на посади воєводи та його помічників у названі міста, а також аналіз військових дій за участю полку Козловського вказує на те, що перебування царських підрозділів у Білій Церкві та Умані

носило ситуативний характер та зумовлювалось військово-тактичними розрахунками московського командування.

Реалізації планів царського уряду із запровадження гарнізонів у правобережних містах завадив спротив українського населення, а також загострення польсько-московського військового протистояння. Поразка царської армії В. Шереметьєва у Чуднівській кампанії та розірвання українським урядом Ю. Хмельницького стосунків з московським царем на тривалий час зупинили московську експансію на терени Правобережної України.

Джерела та література:

1. Акты Московского государства, изданные императорской Академией Наук под ред. Д. Я. Самоквасова / Под. ред. Н. А. Карпова. Разрядный приказ. Московский стол. 1660-1664. – Спб.: Типография Императорской Академии Наук, 1901, – Т. III. – XXX+674 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. – Спб., 1863. – Т. IV. – 276 с.; 1867. – Т. V. – 335 с.; 1872. – Т. VII. – 398 с.
3. Барсуков А. П. Род Шереметевых. Книга 5 / А. П. Барсуков – Спб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1888. – 481 с.
4. Борисенко В. Й. Еволюція українсько-російських відносин у другій половині XVII ст. моногр. / В. Й. Борисенко, А. Г. Бульвінський, С. О. Візер; Ін-т іст. освіти, Нац. пед. ун-т. ім. М. П. Драгоманова. – К.: Старий світ, 2006. – 256 с.
5. Горобець В. «Волимо царя східного...»: Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава / Віктор Горобець. – К.: Критика, 2007. – 462 с.
6. Горобець В. М. Еліта козацької України в пошуках політичної легітиматії: стосунки з Москвою та Варшавою, 1654-1665 / Віктор Горобець. – К.: Інститут історії НАНУ, 2001. – 533 с.
7. Дела Тайного приказа. – Кн. I // Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою археографическою комиссиею. – Т. XXI. – С.-Петербург: Типография Главного Управления Уделов, 1907.
8. Іваненко А. О. Проблема розміщення царських гарнізонів на теренах Гетьманщини у контексті українсько-московських відносин 50-х років XVII ст. / Анатолій Іваненко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – Вип.79 (№12) – К., 2013 – С.15-19.
9. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Ф.Х. – Спр. 10959.
10. Костомаров Н. Гетманство Юрія Хмельницького // Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования. – СПб.: Типография А. Траншеля, 1872. – Т. 12. (Извлечения). – С. 153-306.
11. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке, составил Самоил Величко, бывший канцелярист канцелярии войска Запорожского, 1720 / Издана Временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1851. –Т. 2. – 612, XVII, III с.

12. Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К.: В Университетской типографии, 1852. – Т. III. – 764 с.
13. Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф. 27. – Оп. 1.– Спр. 166.
14. РДАДА, – Ф. 210. – Оп. 12. – Спр. 426.
15. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська Національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: «Альтернативи», 1999. – 351 с.
16. Чухліб Т. В. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648-1721 рр. / Тарас Чухліб. – 3-тє вид., випр. і доповн. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 616 с.
17. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659 – 1667 рр.) / Тетяна Яковлева. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. – 651 с.
18. Jerlicz J. Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza. – Т. 1-2. – Warsazawa, 1853.
19. Kochowski W. Historya panowania JanaKazimierza / Wespazjan Kochowski. – Т.2. – Poznań: NaklademN. Kamieńskiegoi Spólki, 1859. – 314 s.
20. KubalaL. Wojnyduńskii pokójoliwski. 1657 - 1660. Dodatek 76. – Ser. 6. – Lwów, 1922.

References

1. Akty Moskovskogo gosudarstva, izdannye imperatorskoy Akademiey Nauk pod red. D. Ya. Samokvasova / Pod. red. N. A. Karpova. Razryadnyy prikaz. Moskovskiy stol. 1660-1664. – Spb.: Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk, 1901, – Т. III. – XXX. – 674 s.
2. Akty, otnosyashchiesya k istorii Yuzhnoy i Zapadnoy Rossii, sobrannye i izdannye Arkheograficheskoyu komissieyu. – Spb., 1863. – Т. IV. – 276 s.; 1867. – Т. V. – 335 s.; 1872. – Т. VII. – 398 s.
3. Barsukov A. P. Rod Sheremetevykh. Kniga 5 / A. P. Barsukov – Spb.: Tipografiya M. M. Stasyulevicha, 1888. – 481 s.
4. Borisenko V. Y. Yevolyutsiya ukrainsko-rosiyskikh vidnosin u drugiy polovini XVII st. monogr. / V. Y. Borisenko, A. G. Bulvinskiy, S.O. Vizer; In-t ist. osviti, Nats. ped. un-t. im. M. P. Dragomanova. – К.: Stariy svit, 2006. – 256 s.
5. Gorobets V. «Volimo tsarya skhidnogo...»: Ukrainskiy Getmanat ta rosiyska dinastiya do i pislya Pereyaslava / Viktor Gorobets. – К.: Kritika, 2007. – 462 s.
6. Gorobets V. M. Yelita kozatskoї Ukraini v poshukakh politichnoї legitimatsii: stosunki z Moskvoyu ta Varshavoyu, 1654-1665 / Viktor Gorobets. – К.: Institut istorii NANU, 2001. – 533 s.
7. Dela Taynogo prikaza. – Kn. I // Russkaya istoricheskaya biblioteka, izdavaemaya Imperatorskoyu arkheograficheskoyu komissieyu. – Т. XXI. – S.-Peterburg: Tipografiya Glavnogo Upravleniya Udelov, 1907.
8. Ivanenko A. O. Problema rozmishchennya tsarskikh garnizoniv na terenakh Getmanshchini u konteksti ukrainsko-moskovskikh vidnosin 50-kh rokiv XVII st. / Anatolii Ivanenko // Gileya: naukoviy visnik. Zbirnik naukovikh prats. – Vip.79 (№12) – К., 2013 – S.15-19.

9. Institut rukopisu Natsionalnoï biblioteki Ukraïni imeni V. I. Vernadskogo. – F.X. – Spr. 10959.
10. Kostomarov N. Getmanstvo Yuriya Khmel'nitskogo // Kostomarov N.I. Istoricheskie monografii i issledovaniya. – SPb.: Tipografiya A. Transhelya, 1872. – T. 12. (Izvlacheniya). – S. 153-306.
11. Letopis sobytii v Yugo-Zapadnoy Rossii v XVII-m veke, sostavil Samoïl Velichko, byvshiy kantselyarist kantselyarii voyska Zaporozhskogo, 1720 / Izdana Vremennoy komissii dlya razbora drevnikh aktov. – K., 1851. – T. 2. – 612, XVII, III s.
12. Pamyatniki, izdannye Vremennoyu komissiyu dlya razbora drevnikh aktov, vysochayshe uchrezhdennoy pri Kievskom voennom, Podolskom i Volynskom general-gubernatore. – K.: V Universitetskoj tipografii, 1852. – T. III. – 764 s.
13. Rosiyskiy derzhavniy arkhiv davnikh aktiv (dali – RDADA). – F. 27. – Op. 1. – Spr. 166.
14. RDADA, – F. 210. – Op. 12. – Spr. 426.
15. Smolii V. A., Stepankov V. S. Ukrainska Natsionalna revolyutsiya XVII st. (1648-1676 rr.) / V. A. Smolii, V. S. Stepankov. – K.: «Alternativi», 1999. – 351 s.
16. Chukhlib T. V. Kozaki i Monarkhi. Mizhnarodni vidnosini rannomodernoï Ukrainskoï derzhavi 1648-1721 rr. / Taras Chukhlib. – 3-te vid., vipr. i dopovn. – K.: Vidavnistvo imeni Oleni Teligi, 2009. – 616 s.
17. Yakovleva T. Ruina Getmanshchini: Vid Pereyaslavskoi radi-2 do Andrusivskoi ugodi (1659 – 1667 rr.) / Tetyana Yakovleva. – K.: Vidavnistvo Solomiï Pavlichko «Osnovi», 2003. – 651 s.
18. Jerlicz J. Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza. – T. 1-2. – Warsazawa, 1853.
19. Kochowski W. Historia panowania Jana Kazimierza / Wespazjan Kochowski. – T.2. – Poznań: Nakladem N. Kamieńskiego i Spółki, 1859. – 314 s.
20. Kubala L. Wojny duński i pokój oliwski. 1657 - 1660. Dodatek 76. – Ser. 6. – Lwów, 1922.

Аннотация

На основании опубликованных и архивных источников рассматривается проблема ввода царским правительством военных гарнизонов в города Правобережной Украины после заключения московско-украинского договора в 1659 г. Вопреки положениям договора московское правительство пыталось разместить свои военные контингенты не только в Брацлаве и Умани, но и в еще одном стратегически важном городе Правобережья – Белой Церкви. Однако превратить их в штатные гарнизоны во главе с «городовыми» воеводами царизму так и не удалось. Экспансионистским планам Москвы помешало сопротивление украинского населения, а также обострение военного противостояния с Речью Посполитой.

Ключевые слова: *Правобережная Украина, московское правительство, воеводы, военные гарнизоны.*

Annotation

On the basis of the published and archived sources the questions of input of soldiery garrisons tsar's government are examined in the cities of Right-bank of Ukraine after the

conclusion of the Moscow-Ukrainian treaty in 1659. This problem remains scantily explored, without regard to presence in Ukrainian and foreign historiography of far of the works sanctified to the Ukrainian-Moscow relations of the second half of XVII of century.

Despite of the provisions of the Pereyaslavski agreement in 1659 the Moscow government tried to place the soldiery contingents not only in Brazlav and Uman but also in another strategically important city of Right-bank Ukraine – Bila Tserkva. Realization of a plan in Moscow program of placing of tsar's garrisons depended upon Kyiv voevode and head of Moscow military administration in Ukraine Vasiliy Sheremet'ev.

However it was so not succeeded in a complete measure to take advantage of the government of Oleksij Mykhajlovich the terms of agreement rudely stuck to the cossack-hetman state in 1659 in relation to being of soldiery garrisons in two right-bank Ukrainian centers. In opinion of author, stay of regiment of G. Kozlovski in Bila Tserkva, and then in Uman not it follows to examine as functioning there of regular garrisons, and Kozlovski to consider to the valuable "policemen" voevode of these cities. Absence of the governmental assigning is for positions of voevode and his helpers in the adopted cities, and also the analysis of military operations with participation of regiment of Kozlovski specifies on that the stay of tsar's subdivisions in Bila Tserkva and Uman carried situation character and predetermined by the military-tactical calculations of the Moscow command. Realization of plans of Moscow from the input of garrisons in right-bank cities resistance of the Ukrainian population, and also intensifying of military opposition, prevented with Rich Pospolita.

An address to the theme of military-political expansion of the Moscow reign on Ukrainian earth is as never actual in present terms, when Russian Federation, so not quieting the imperial ambitions, once again resorted to the direct armed aggression against Ukraine.

Key words: *Right-bank Ukraine, Moscow government, voevodes, soldiery garrisons.*

УДК 94:352/354].07(477) «1940/1960»

Наталія Касьянова

(Київ)

ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКИЙ АПАРАТ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР (1940–1960-ті рр.)

У Радянському Союзі міграції мали державне значення й організований характер. Існував спеціальний державний апарат, що забезпечував переселенську політику влади та займався регулюванням міграцій населення. Переселення здійснювалось у двох напрямках – сільськогосподарському та індустріальному. За кожен напрямок відповідали спеціальні державні органи. Переселенські структури неодноразово змінювали назви, повноваження та функції, що й проаналізовано автором.

Ключові слова: *міграція, переселення, організований набір робітників, переселенські структури, державний апарат.*

Міграції є невід’ємною складовою суспільного життя. Вони супроводжують людство з найдавніших часів і є одним з визначальних